
BUDINČIO GLOBOTOJO PATIRIAMI IŠŠŪKIAI UŽTIKRINANT LAIKINAI PRIŽIŪRIMO VAIKO TEISES

Prof. dr. Brigita Kairienė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 716
Elektroninis paštas b.kairiene@mrni.eu

Larisa Valaitienė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 716
Elektroninis paštas valaitienel@gmail.com

DOI: 10.13165/SD-25-23-2-03

Anotacija

Vaiko laikinosios globos (rūpybos) institutas yra svarbi vaiko teisių apsaugos sistemos dalis, susijusi su trumpalaike vaiko priežiūra, kol teikiama pagalba tėvams, kad jie išspręstų problemas, kurios trukdė užtikrinti saugias ir tinkamas sąlygas vaiko vystymuisi, ir vaikas galėtų grįžti į šeimą. Vaiko laikinąją priežiūrą vykdančioms budintiesiems globotojams tenka sudėtinga užduotis – bet kuriuo paros metu į savo šeimą priimti nepažįstamą, traumuojančios patirties turintį vaiką ir suteikti jo poreikius ir interesus atitinkančią aplinką. Todėl svarbu analizuoti, kaip įgyvendinama laikinoji vaiko priežiūra ir koks yra poreikis tobulinti laikinosios vaiko globos (rūpybos) institutą, kurio svarbus dalyvis yra budintis globotojas. Tyrimo idėja grindžiama siekiu išsiaiškinti, su kokiais iššūkiais susiduria budintys globotojai užtikrindami laikinai priežiūramam vaikui JT vaiko teisių konvencijoje numatytas vaiko teises, kurios dėl universalaus taikymo vadinamos bendraisiais principais. Šio straipsnio tikslas – atskleisti, su kokiais vaiko teisių įgyvendinimo iššūkiais susiduria budintys globotojai

prižiūrėdami tėvų globos netekusį vaiką.

Siekiant atliepti išsiskelbtą tikslą, pasirinktas kokybinis tyrimo tipas, taikant pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo metodą. Tyrime dalyvavo 8 budintys globotojai, turintys ne mažiau nei dvejų metų patirtį prižiūrint vaikus, kuriems paskirta laikinoji globa (rūpyba), ir per tą laiką prižiūrėję mažiausiai du vaikus. Atliekant duomenų analizę naudotas kokybinės turinio analizės metodas – taikytas teorinis kodavimas, konstruotos kategorijos ir subkategorijos. Tyrimas atliktas laikantis pagrindinių tyrimo etikos principų.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad palankių vaiko vystymosi sąlygų užtikrinimą riboja informacijos apie vaiko situaciją ir sveikatos būklę trūkumas, taip pat vaiko poreikių specifškumas ir laikinosios globos terminų viršijimas. Vaiko bendravimą su tėvais apsunkina neigiama tėvų įtaka vaikui ir neadekvati tėvų reakcija į jo priežiūrą. Vaiko priežiūros įgyvendinimą ir jo poreikių nustatymą sunkina vaiko baimė ar negebėjimas išsakyti savo nuomonę, o didžiausias iššūkis budintiems globotojams yra vaiko elgesio nenusipėjamumas dėl jo traumuojančios patirties. Vaiko nediskriminavimo teisės užtikrinimą riboja neigiamos nuostatos apie globojamus vaikus ugdymo įstaigoje ir visuomenėje.

Reikšminiai žodžiai: laikinoji vaiko globa (rūpyba), vaiko teisės, vaiko interesai, budintis globotojas.

Įvadas

1989 m. JT vaiko teisių konvencijoje (1992) (toliau – Konvencija) numatyta, kad kiekvienas vaikas turi augti saugioje ir jo gerovę atitinkančioje aplinkoje. Konvencijos koncepcija grindžiama nuostata, kad geriausia aplinka vaikui augti ir vystytis yra šeimoje, todėl pirmiausia tėvai turi pareigą sudaryti vaiko raidai palankias sąlygas. Vis dėlto jei tėvai dėl tam tikrų priežasčių negali užtikrinti vaiko teisių ar veikia priešingai vaiko interesams, valstybės institucijos turi teisę vykdyti intervenciją į šeimą ir, esant pagrindui, paimti vaiką iš šeimos (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Remiantis Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (toliau – VVTAĮT) 2024 m. metinės ataskaitos duomenimis, iš viso 2024 m. gauti 55 554 pranešimai dėl galimai pažeidžiamų ar pažeistų vaiko teisių. 67,8 proc. atvejų nustatyti vaiko teisių pažeidimai, iš jų 1318 atvejų vaikai paimti iš atstovų pagal įstatymą, 1942 atvejais skirta laikinoji vaiko priežiūra, 21 488 atvejais nustatyta būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2025). Lietuvoje dažniausiai pasitaikančios netinkamo elgesio su vaikais formos pasireiškia tada, kai šeimos patiria skyrybas, vienas ar abu tėvai turi priklausomybių, smurtauja arba stokoja tėvystės įgūdžių (Meškauskienė ir Kiaunytė, 2023). 2024 m. 6968 atvejais (12,5 proc. nuo visų 55 554 gautų pranešimų) vaikams reikėjo užtikrinti saugią aplinką reagavimo į pranešimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo metu, 2023 m. – 7641 atveju, 2022 m. – 7494 atvejais (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2025).

Šeimos aplinka yra būtina vaiko visapusiškam vystymuisi, emocinei gerovei ir stabilumui, todėl dėmesys teikiamas ne tik pagalbos šeimai politikos įgyvendinimui, bet ir vaiko globai (rūpybai) šeimos aplinkoje (JT vaiko teisių konvencija, 1989; Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Siekiant atliepti šią nuostatą, 2018 m. pradėti kurti globos centrai ir įsteigtas budinčio globotojo institutas, kaip alternatyviausia vaiko globos šeimoje forma (Genienė ir Nedveckė, 2021).

VVTAIT duomenimis, 2022 m. laikinoji globa (rūpyba) globos centre, vaikus apgyvendinus budinčių globotojų šeimose, nustatyta 263 vaikams, 2023 m. – 279 vaikams, 2024 m. – 331 vaikui (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2025). Pateikti skaičiai rodo, kad budinčio globotojo instituto poreikis užtikrinant globojamam vaikui priežiūrą didėja, todėl aktualu analizuoti, kaip šis institutas atliepia vaikų, kuriems taikoma laikinoji globa (rūpyba), teisių ir interesų įgyvendinimą.

Vaiko globos (rūpybos) nustatymas ir įgyvendinimas yra prioritetinė sritis. Jai ypatingą dėmesį skiria valstybės ir savivaldybės institucijos, taip pat mokslininkai, analizavę institucinės globos įgyvendinimo sunkumus ir problemas, trukdančias užtikrinti globojamų vaikų gerovę (Kaijados ir kt., 2025; Vogelsang, 2025; Wanglar, 2025), vaiko globos šeimoje, palyginti su globa institucijoje, reikšmę vaiko vystymuisi (Winnette ir Abramson, 2025), institucinės vaiko globos pertvarkos (deinstitutionalizacijos) iššūkius ir poveikį vaiko gerovei (Gudžinskienė ir Navaitis, 2016; Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Kiaunytė ir Lygnugarienė, 2019; Ainsworth ir Huefner, 2025), su vaiko globa susijusias patirtis (Gvaldaitė, 2017; Budrienė ir Kiaunytė, 2021), veiksmingą vaiko apsaugos politikos įgyvendinimą lemiančius veiksnius (Tamutienė, 2018).

Nuo 2018 m., kai buvo įsteigta globos centrų, atlikta nemažai tyrimų apie budinčių globotojų pasiruošimą ir motyvaciją priimti vaikus į savo šeimas ir patiriamus iššūkius (Eidukevičiūtė ir Markuckienė, 2021; Genienė ir Nedveckė, 2021; Bujauskaitė, 2022). Vis dėlto nepavyko aptikti tyrimų, kuriuose budinčio globotojo, kaip vaiko teisių apsaugos sistemos dalyvio, veiklos iššūkiai būtų analizuojami iš vaiko teisių įgyvendinimo perspektyvos.

Mokslinė problema. Budintis globotojas yra vaiko teisių apsaugos sistemos dalyvis, kuriam patikėta vaiko, kuriam taikoma laikinoji globa (rūpyba) (toliau – globojamas vaikas), priežiūra užtikrinant jo teises. Šiuo metu stokojama mokslinių žinių, susijusių su budinčių globotojų priežiūrimo vaiko teisių užtikrinimu. Formuluojamas **tyrimo klausimas** – *su kokiais sunkumais susiduria budintys globotojai užtikrindami priežiūrimo vaiko teises?* Budinčio globotojo šeimoje apgyvendinami vaikai į jas patenka iš sudėtingos aplinkos ir tai reikalauja ypatingo dėmesio ir pastangų siekiant užtikrinti jų teisių ir interesų įgyvendinimą. Tyrimu siekiama gauti rezultatus, kurie atskleistų, su kokiais sunkumais susiduria budintys globotojai užtikrindami priežiūrimo vaiko teises, ir kuriuos būtų galima panaudoti tobulinant vaiko teisių apsaugos sistemos laikinosios vaiko globos (rūpybos) institutą (toliau – globos institutas), teikiant reikiamą pagalbą ir paramą budintiems globotojams prižiūrint vaikus ir tobulinant tarpinstitucinį bendradarbiavimą, kad vaiko, kuriam taikoma laikinoji globa, priežiūra atitiktų jo interesus.

Tyrimo objektas: budinčio globotojo patiriami iššūkiai užtikrinant priežiūrimo vaiko teises.

Tyrimo tikslas: remiantis budinčių globotojų patirtimis, atskleisti jų patiriamus iššūkius užtikrinant prižiūrimo vaiko teises.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti budinčių globotojų patiriamus iššūkius sudarant tinkamas sąlygas prižiūrimų vaikų vystymuisi
2. Atskleisti budinčių globotojų patiriamus iššūkius užtikrinant prižiūrimų vaikų teisę bendrauti su tėvais
3. Atskleisti budinčių globotojų patiriamus iššūkius sudarant galimybę prižiūrimiems vaikams išsakyti savo nuomonę
4. Atskleisti budinčių globotojų patiriamus iššūkius apsaugant prižiūrimus vaikus nuo diskriminacijos

Globojamo vaiko teisių užtikrinimo aspektai

Laikinosios globos steigimas ir jos įgyvendinimas pirmiausia turi atliepti geriausius vaiko interesus, kad vaikui ne tik būtų suteikta saugi aplinka, bet ir užtikrintas holistinis jo vystymasis (Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, 2013). Nustatant vaiko globą, kuri atlieptų geriausius vaiko interesus, tikimasi, kad vaiką globojantis ar prižiūrintis asmuo gebės išsiaiškinti vaiko poreikius, kuriuos patenkinti būtina siekiant visapusiško jo vystymosi, ir pasirūpins jų patenkinimu. Dalis vaiko poreikių susiję su jo raida, tačiau nepakanka žinoti bendruosius vaiko raidos tarpsnio nulemtus ypatumus, nes kiekvienas vaikas yra asmenybė, turinti ypatingų poreikių. Be to, dalis vaiko poreikių yra nulemti jo patirčių, jas taip pat būtina išsiaiškinti. Budinčio globotojo užduotį lemia pati vaiko atsiradimo jo šeimoje situacija – nepažįstamas vaikas atvyksta į tą šeimą ištiktas streso, paimtas iš savo šeimos ir turintis traumuojančios patirties, kuri galbūt jau paveikė raidą, emocijas, elgesį.

Bet kuriame vaiko raidos etape patirtas smurtas turi įvairių ilgalaikių pasekmių, dar vadinamų poliviktimizacijos pasekmėmis (Soler, Segura, Kirchner ir Forns, 2013; Hansen ir Olf, 2018; Haahr-Pedersen ir kt., 2020). Vaikystėje patirtas smurtas yra vienas iš svarbiausių rizikos veiksnių, lemiančių įvairius psichikos sutrikimus (Samson, Newkirk ir Teicher, 2024), be to, šeimoje patirtas netinkamas elgesys turi įtakos ne tik vaikystėje, bet ir suaugus (Langevin, Marshall ir Kingsland, 2021; Lippard ir Nemeroff, 2023; Ali-Saleh Darawshy ir Haj-Yahia, 2025). Vaiko teisių pažeidimai sukelia ilgalaikių pasekmių jo fizinei ir emocinei gerovei (Salokangas ir kt., 2020), o kiekvieno į globą patekusio vaiko raida, poreikiai, patirtys yra specifiniai, juos būtina išsiaiškinti ir įvertinti.

Atkreiptinas dėmesys, kad daliai vaikų laikinoji globa skiriama pakartotinai. Valstybės kontrolės ataskaitoje (2022) teigiama, kad 2011–2021 m. 15 proc. vaikų laikinoji globa kartojo po 2 ir daugiau kartų. Pakartotinė laikinoji vaiko globa rodo lėtinį netinkamą tėvų elgesį su vaiku, susijusį su giliomis problemomis šeimoje ir ilgalaikėmis pasekmėmis ir vaikui, ir šeimai (Ethier, Lemelin ir Lacharite, 2004; Tanaka, Mariko ir Kazue, 2025). Vaikai, nuolat patyrę netinkamą elgesį šeimoje, palyginti su laikino netinkamo elgesio

aukomis, turėjo gerokai daugiau emocinių problemų, tokių kaip nerimas, depresija, pasižymėjo agresyviu elgesiu, buvo labiau linkę į socialinę izoliaciją, jiems pasireiškė klinikinio lygio elgesio problemų (Ethier, Lemelin ir Lacharite, 2004). Pakartotinės globos skyrimas rodo vaiko situacijos sudėtingumą, kurį atspindi ne tik vaiko poreikių specifiskumas, bet ir daugkartinės traumos, reikalaujančios iš budinčio globotojo ypatingo dėmesio, o iš visos vaiko teisių apsaugos sistemos – sutelktumo teikiant pagalbą vaiką prižiūrinčiam asmeniui ir specializuotas paslaugas vaikui.

Tyrimo metodologija

Siekiant atskleisti budinčių globotojų patiriamus iššūkius užtikrinant laikinai prižiūrimo vaiko teises, buvo atliktas kokybinis tyrimas, taikant pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo metodą. Tyrimo duomenų gavimas buvo grindžiamas tyrimo dalyvių patirtimis, todėl pasirinktas duomenų rinkimo metodas sudarė lanksčias galimybes gauti konkrečiais įrodymais grįstus duomenis, leidžiančius detaliau suprasti nagrinėjamą temą, pagal poreikį pasitiksinti atsakymus ir užduoti papildomų klausimų (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Duomenys rinkti 2024 metų gruodžio ir 2025 metų sausio mėnesiais.

Tyrimo idėja grindžiama siekiu išsiaiškinti, su kokiais iššūkiais susiduria budintys globotojai užtikrindami laikinai prižiūrimiems vaikams Konvencijoje numatytas vaiko teises, kurios dėl universalaus taikymo vadinamos bendraisiais principais. Tyrimo dalyvių buvo prašoma atsakyti, su kokiais iššūkiais jie susiduria siekdami užtikrinti prižiūrimo vaiko teisę gyventi ir vystytis sveikai (Konvencijos 6 straipsnis), išsakyti savo nuomonę (12 straipsnis), nebūti diskriminuojamam (2 straipsnis). Geriausių vaiko interesų įgyvendinimo principas (3 straipsnis) atspindi vaiko individualumą, kuris vertinamas kiekvienu atveju, todėl buvo pasirinkta analizuoti globojamo vaiko bendravimo su tėvais užtikrinimą, garantuojamą Konvencijos 9 straipsnyje (JT vaiko teisių konvencija, 1989), kaip atspindintį geriausius vaiko interesus siekiant išlaikyti vaiko ryšį su tėvais (Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, 2013).

Tyrimo dalyviai buvo atrinkti taikant tikslinį tyrimo dalyvių atrankos tipą. Tyrime dalyvavo 8 budintys globotojai, turintys su globos centru pasirašytą bendradarbiavimo sutartį, teikiantys paslaugas ne mažiau nei 2 metus ir per paslaugų teikimo laikotarpį prižiūrėję bent 2 vaikus. Tyrimo dalyvių darbo patirtis prižiūrint vaikus buvo nuo 2 iki 6 metų. Imties dydį lėmė taikytas gautų duomenų prisisotinimo principas.

Duomenys analizuoti kokybinės turinio analizės metodu, taikant teorinį kodavimą ir formuojant kategorijas ir subkategorijas (Neuendorf, 2017). Laikytasi pagrindinių tyrimo etikos principų (Žydziiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017) – tyrimo dalyviams buvo paaiškintas tyrimo tikslas, laikomasi geranoriškumo, užtikrintas dalyvavimo tyrime laisvanoriškumas, konfidencialumas ir anonimiškumas, tyrimo duomenys pateikiami neatskleidžiant tyrimo dalyvių tapatybės.

Tyrimo rezultatai

Budintis globotojas, prižiūrėdamas globojamą vaiką, turi užtikrinti jo vystymuisi ir gerovei palankias sąlygas (Konvencijos 6 straipsnis), tačiau šios funkcijos vykdymą apsunkina **informacijos, susijusios su globojamo vaiko situacija, stoka**. Vaiko vystymasis yra holistinė sąvoka, todėl, siekiant atliepti vaiko vystymosi poreikius, būtina jį pažinti, t. y. gauti kaip įmanoma daugiau visapusiškos informacijos apie jo gyvenimo aplinkybes praeityje, jo patirtis, bazinius ir specifinius poreikius, nustatyti interesus, taip pat numatomus institucijų veiksmus, susijusius su globojamo vaiko statuso pokyčiais. Tyrimo dalyviai akcentavo su vaiku susijusios informacijos trūkumą: *Norėtusi daugiau informacijos, kas su tuo vaiku vyksta <...> Laikinos globos ar įvaikinimo procesuose tas konfidencialumas kelia stresą <...> paveikia psichologinę būseną, visą tą laikotarpį buvau įtampoje, nes nežinau, kaip greitai tai išsispręs* (BG1); *Yra buvę, kai aš jaučiuosi nepakankamai informuota, bet ir koordinatorė nežino tos informacijos* (BG8). Budinčiam globotojui svarbu žinoti, kokia yra vaiko praeitis, ypač jei joje būta skausmingų išgyvenimų, traumų, pasireiškiančių vaiko elgesiu: *Mergaitė 3 kartus buvo krizių centre, vieną kartą laikinoje globoje ir aš negavau informacijos* (BG7). Siekiant nustatyti vaiko poreikius, priemones, kaip juos tenkinti, ir įvertinti, ar tai veiksminga, pabrėžiama vaiko gyvenimo patirties suvokimo ir konsultavimosi su juo svarba (Tamutienė, 2018). Žinojimas apie vaiko praeitį padėtų budinčiam globotojui suprasti vaiko emocijas, elgesį, tinkamai juos atliepti ir palengvintų adaptaciją budinčio globotojo šeimoje. Budinčių globotojų teiginiai rodo ypatingą jų atidumą vaikui, teikiant pagalbą dėl būsimų pokyčių, kuriems būtina vaiką paruošti, atsakyti į jo keliamus klausimus: *Nežinomybė. Kur, kada tie pasimatymai prasidės? Ar tėvai norės susitikti? <...> Paskui po 3 mėnesių <...> kada tie pasimatymai prasidės su įtėviais. Kodėl dar neprasideda, kada įvaikins? Ir niekas negali atsakyti* (BG3).

Tyrimo duomenys rodo, kad nepažįstamo vaiko, atskirto nuo jam įprastos aplinkos ir artimųjų, galimai patyrusio emociškai ir fiziškai traumuojančių išgyvenimų, priežiūra neturint informacijos apie vaiko gyvenimą, šeimą, patirtis negali atliepti jo interesų. Vaiko interesų nustatymas susijęs su objektyvios informacijos gavimu, taip pat su vaiko subjektyvia nuomone. Mažai tikėtina, kad vaikas, patekęs į nepažįstamą aplinką, atsivers nepažįstamiems žmonėms, kol nėra užsimezgęs ryšys, todėl priežiūros pradžioje budintis globotojas gali pasikliauti tik objektyvia informacija apie vaiką, jo statusą, paėmimo iš šeimos aplinkybes, kad galėtų patenkinti jo poreikius. Ši informacija taip pat būtina norint užmegzti ryšį su vaiku, suprasti jo elgesį, atliepti jo emocijas, padėti išgyventi sunkumus ir adaptuotis naujoje aplinkoje, pajusti emocinį saugumą, pasiruošti pokyčiams – grįžimui į šeimą, įvaikinimui ir pan.

Vaiko priežiūra apima ir su jo sveikata susijusių poreikių tenkinimą. Visi tyrimo dalyviai vaiko sveikatos sritį akcentavo kaip reikalaujančią itin daug dėmesio, tačiau su sveikata susijusių poreikių tenkinimą sunkina **informacijos apie vaiko sveikatos būklę stoka**. Budintys globotojai neturi galimybės prisijungti prie e. sveikatos sistemos ir susipažinti su vaiko sveikatos būkle. Jiems tampa dideliu iššūkiu ir atsakomybe tenkinti su vaiko

sveikata susijusius poreikius: *Kai vaikas duso, neturėjau dokumentų, bet ir negavau. Vis tiek tai mano atsakomybė* (BG2); *Gydytojai ne visada viską papasakoja, tik rašo ligos istoriją į e. sveikatą, o aš pažiūrėti negaliu* (BG3). Gydytojai nelinkę atskleisti vaiką prižiūrintiems asmenims informaciją apie vaiko sveikatą: *<...> mėnesį laiko pas mane vaikai, o dar nėra jokio ryšio su gydytojais. Gydytojus priverčiu, kad ateitų ir pakalbėtų <...> sakau – kai pas jus mama, tai mamai viską išaiškinat, o kai aš paimu vaiką, nieko nežinau. Sakau, klokite viską apie tą vaiką, tuo labiau žinau, kad vaikas po abstinencijos iš narkomanės mamos* (BG6). Nežinojimas apie vaiko sveikatos būklę kelia grėsmę ir paties budinčio globotojo, jo šeimos narių ir kitų prižiūrimų vaikų sveikatai: *Mergaitė buvo gydyta nuo niežų, buvo parašyta, kad pasveiko, pasirodo, nepasveiko ir tada visa šeima niežais užsikrėtė* (BG5). Budinčio globotojo veiksmai neapsiriboja tik reagavimu į ūmias būkles, jis turi tenkinti visus vaiko sveikatos poreikius, o jų išsiaiškinimas užtrunka ar net būna pavėluotas: *Mergaitė viena ausimi visiškai negirdėjo. Kol mes išsiaiškinom. Tai pasirodo, kad visi žinojo, bet nieko nedaryta <...> Buvo vėlu operuoti ir gyvens jau dabar taip. Na vat ir atrandi. Reikia ieškoti, aiškintis, nėra taip, kad visa informacija dėl sveikatos būtų pateikta* (BG7).

Tyrimo duomenys rodo, kad vaiko paėmimas iš šeimos siekiant suteikti saugią aplinką, vystymuisi būtinų sąlygų užtikrinimą ir perdavimas budinčiam globotojui negarantuoja tinkamo su vaiko sveikata susijusių poreikių tenkinimo, o tai kelia grėsmę vaiko sveikatai ar net gyvybei. Išsami informacija apie vaiko sveikatos būklę – galimas ligas, alergijas, vartojamus vaistus, kitus su vaiko sveikata susijusius priežiūros aspektus – yra būtini duomenys, kad būtų išvengta grėsmės vaiko sveikatos pablogėjimui ar net gyvybei, taip pat rizikos užsikrėsti budinčio globotojo šeimos nariams ir kitiems prižiūrimiems vaikams. Budintis globotojas, neturėdamas šios informacijos, negali atlikti jam numatytų su vaiko priežiūra susijusių funkcijų, todėl reikia įvertinti būtinos informacijos apie vaiką perdavimo galimybes numatant vaiko teisių apsaugos institucijų veiksmus.

Kitas iššūkis prižiūrint globojamą vaiką yra užsitiesusi ir įstatymuose nustatytus **terminus viršijanti laikinoji globa ir ilgą paliktą naujagimių globos arba įvakinimo procedūrų trukmė**, dėl kurios vaikas prisiriša prie budinčio globotojo ir jo šeimos narių: *Pas mus buvo vaikas ilgiausiai metai ir 10 mėnesių ir visi kiti virš metų. Šita mergytė jau perkopė metus ir duok Dieve, kad pusantrų nepasiektų. Buvo aišku, kad pas mamą nebegrįš <...> nesinorėtų, kad vaikas pusantrų ar du metus būtų laikinoje globoje. Dar vasarą ji puikiaiėjo pas visus, o dabar priprato* (BG5); *<...> ypač kūdikiams. Mama atsisakė jau ligoninėje. Pagal įstatymą 3 mėnesius pralauki ir turėtų per mėnesį antrą viską sutvarkyti, o dabar beveik pusantrų metų vaikas laikinoje globoje, jam bus trauma išsiskirti su mumis* (BG6).

Tyrimo duomenys rodo, kad vaiko laikinoji globa trunka nepagrįstai ilgai, kai nėra galimybės įgyvendinti jos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą. Laikinoji vaiko globa yra būtina trumpalaikė priemonė, sudaranti galimybę tėvams išspręsti problemas, dėl kurių vaikas buvo paimtas ar paliktas. Ilgas vaiko gyvenimas budinčio globotojo šeimoje kelia tam tikrų rizikų – kuomet vaikas mažesnis, tuo labiau prisiriša prie jį supančių žmonių, šiuo atveju – budinčio globotojo šeimos narių, ir tuo labiau didėja išsiskyrimo su jais, kuris yra neišvengiamas, trauma. Vaikas turi augti stabilioje aplinkoje, todėl, jei nėra galimybių grįžti į

šeimą, kuo greičiau turi būti sprendžiamas nuolatinės globos ar įvaikinimo klausimas. Visi su vaiku susiję sprendimai turi atitikti vaiko interesus, todėl nepagrįstai ilgai trunkanti laikinoji vaiko globa turėtų būti vertinama kaip vaiko teisių apsaugos sistemos (ne)veikimas, prieštaraujantis vaiko interesams.

Kaip minėta, laikinosios globos tikslas – grąžinti vaiką į šeimą, todėl viena iš geriausių vaiko interesus (Konvencijos 3 straipsnis) užtikrinančių prielaidų yra sudaryti sąlygas vaikui palaikyti ryšį su tėvais. Nors vaiko susitikimų su tėvais organizavimu paprastai rūpinasi globos centro darbuotojai, svarbus vaidmuo tenka ir budinčiam globotojui – jis paruošia vaiką susitikimams su tėvais, taip pat bendrauja su vaiku po šių susitikimų. Tyrimo dalyvių teigimu, dideliu iššūkiu jiems tampa **neigiama tėvų įtaka vaikams**, kai tėvai sukelia vaikams nepagrįstų vilčių: *Pažada, bet neištesė, o vaikai gyvena tais pažadais. Vaikas manęs nuolat klausia – kada mama pasiims, o ką tam vaikui atsakyti?* (BG4); nekontroliuoja savo emocijų: *Mama bendravo su vaiku kaltindama, supykusi pasakydavo, kad daugiau su juo niekada nekalbės ir nutraukdavo pokalbį. Keturių metų vaikas verkia, kad mama dinga, kad niekada neskambins* (BG5), ar net skatina nusikalsti: Tėvai mergaitę vertė vogti iš mūsų. Pusę metų vogdavo pinigų, daiktus, vyro barzdaskutę, aukso žiedus (BG2). Per tyrimą išryškėjo dar vienas iššūkis budinčiam globotojui – **vaiko nenoras bendrauti su tėvais ar grįžti į šeimą**. Šis aspektas buvo kategorizuotas kaip vaiko teisės išsakyti savo nuomonę užtikrinimo iššūkis ir turi išplėtinį poveikį ir vaiko teisės bendrauti su tėvais, ir vaiko intereso užtikrinimui. Tyrimo dalyviai teigė, kad kai kurie vaikai nenori bendrauti su tėvais, grįžti į namus: *Po pasimatymo su tėvais vyresni vaikai nenori grįžti į šeimą* (BG1); *Mergaitė nenori visiškai su mama bendrauti, nei girdėti, nei žinoti, nei matyti* (BG7).

Tėvų elgesys su vaikais daro poveikį ne tik vaikui, bet ir vaiką prižiūrinčiam asmeniui. Budintiems globotojams įtampą kelia **tėvų reakcija į vaiko priežiūrą**, išreiškiama jiems teikiamomis pretenzijomis ar neadekvačiais reikalavimais: *Vienas trejų metų vaikas nukrito nuo paspirtuko ir truputį apsibrozdino. Tėvai mane į teismą padavė* (BG2); *Mama tik prieš teismą sugalvojo, kad reikia beveik metų vaiką pamatyti. Vaikas jos seniai nebuvo matęs ir pradėjo verkėti, tai mama – su pretenzijomis man, kad jis verkia. Aš mamai bandžiau sakyti, kad jis jos nepažįsta* (BG6); *Mama parašė skundą, kad aš apnuodijau vaiką* (BG8).

Igyvendinant vaiko laikinąją globą, vaiko bendravimas su tėvais laikomas vaiko, taip pat tėvų interesų įgyvendinimo priemone siekiant, kad vaikas neprarastų ryšio su jais. Vis dėlto tyrimo duomenys rodo, kad ne visuomet vaiko ryšio su tėvais palaikymas atliepia geriausių vaiko interesus dėl tėvų ilgalaikio neigiamo poveikio budinčiam globotojui ir (ar) vaikui, pvz., *Tėvai mergaitę vertė vogti iš mūsų. Pusę metų vogdavo pinigų, daiktus <...>*. Galima daryti prielaidą, kad vaiko teisių apsaugos sistema ne visada laiku ar apskritai reaguoja į susidariusią situaciją, t. y. nevertina situacijos geriausių vaiko interesų aspektu, juolab kad ir vaikai išreiškia nenorą bendrauti su tėvais ar grįžti į šeimą. Nors Konvencijoje įtvirtinta vaiko teisė į šeimos ryšius, tačiau naudojimas šia teise gali būti apribotas, jei jis prieštarauja geriausiems vaiko interesams, kuriuos nustatant svarbios ne tik konkretaus vaiko situacijos objektyvios aplinkybės – tėvų bendravimo su vaiku pobūdis, daroma įtaka vaikui, bet ir vaiko nuomonė. Vykstant su vaiko laikinąją globą susijusiam procesui, vaiko

nuomonei turi būti skiriamas išskirtinis dėmesys. Vaiko nenoras bendrauti su tėvais ir (ar) grįžti į šeimą rodo neišspręstus tėvų ir vaiko santykių sunkumus, todėl reikia išklausti ir apsvarstyti vaiko nuomonę, kai priimamas sprendimas dėl jo grąžinimo į šeimą.

Vaiko teisė išsakyti savo nuomonę arba būti išklausytam (Konvencijos 12 straipsnis) yra vienas iš bendrųjų Konvencijos principų. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad vaiko išklausymas ir įsiklausymas į tai, ką vaikas sako tiesiogiai ar kitais būdais, yra ryšio su vaiku kūrimo ir jo supratimo pagrindas užtikrinant geriausius jo interesus atitinkančias gyvenimo ir vystymosi sąlygas. Vis dėlto budintys globotojai patiria sunkumų, kai **vaikai negeba išsakyti savo nuomonės ar bijo atsiverti ir pasitikėti budinčiu globotoju**: *Tie vaikai dažniausiai net nemoka – nepriklausomai, 10 ar 16 metų, negeba įvardinti savo pojūčių, ką jaučia ir kas tai per emocija. Bijodavo atsiverti <...> bausmėse ir drausmėse ilgai buvęs, nes įtampa iš karto* (BG1); *Jie pradeda pasakoti po kokių keturių mėnesių, jau pradeda atvirai kalbėti* (BG2). Naujo santykio kūrimui su nepažįstamu žmogumi visuomet reikia laiko, o laikinai globojamam vaikui šis procesas yra sudėtingas dėl neigiamų patirčių, jei jo nuomonė niekam nerūpėjo ar dėl išsakytos nuomonės būdavo baudžiamas.

Tyrimo duomenys rodo, kad, vertinant vaiko priežiūrą budinčio globotojo šeimoje, būtina ypatingą dėmesį skirti vaiko adaptaciniam laikotarpiui. Šio laikotarpio trukmė ir sėkmė priklauso ne tik nuo budinčio globotojo gebėjimų užmegzti ryšį su vaiku, bet ir nuo vaiko patirčių, galinčių trikdyti šį procesą, todėl gali užtrukti, kol vaikas pradės pasitikėti budinčiu globotoju. Globojamo vaiko teisė išsakyti savo nuomonę, dar vadinama dalyvavimo teise, yra itin svarbi vaikui aktyviai prisidedant prie jo teisių užtikrinimo, kuomet jis suteikia reikšmingą, su savo poreikiais ir patirtimi susijusią informaciją budinčiam globotojui, kad šis galėtų sudaryti geriausias sąlygas jo vystymuisi.

Konvencijos nuostata dėl vaiko teisės išsakyti savo nuomonę aiškinama vaiko galimybės išreikšti nuomonę įvairiais būdais. Vaiko laikysena, elgesys vertinami kaip neverbalinis nuomonės reiškimo būdas. Dažnai vaikų, apgyvendintų budinčių globotojų šeimose, psichologinių traumų pasekmės atsispindi elgesyje (Kiaunytė ir Lygnugarienė, 2019). Per tyrimą budintys globotojai kalbėjo apie sunkumus dėl **globojamų vaikų nenuspėjamo elgesio**, kuris pasireiškia kaip sudėtingų vaikų patirčių ir traumų išraiška: *Su didesniais vaikais daug sunkiau, nes jie emociškai labiau pažeisti ir jau susiformavę* (BG1); Išleisdavau į mokyklą ir jeigu tik pamatydavau, kad skambina iš mokyklos <...> skambučių buvau pradėjęs bijot. Autobusą kaip lytiniais organais išpaišė (BG4); Jų elgesys yra visiškai destruktivus. *Mergaitė sugebėdavo pakelti koją ir su kulnu tiesiai į akį arba paimti pieštuką ir smeigti* (BG5); *Jie ateina sužeisti, sužaloti, tai visko būna. Vienas verkia naktį, kai niekas negirdi, ir kad jis visą naktį verkė, tik ryte atsikėlęs pasako. Kitam pykčio priepuoliai – mokykloj kitus vaikus smaugdavo* (BG8). Visi vaikai, patekę į laikiną ar nuolatinę globą, yra patyrę traumas – atskyrimo nuo šeimos, savo artimosios aplinkos, artimųjų netekties, galbūt išgyvenę smurtą ir pan., todėl didžiausias dėmesys vertinant vaiko poreikius turi būti skiriamas vaiko patirtims, trikdančioms vystymąsi ir keliančioms grėsmę ir pačiam vaikui, ir aplinkiniams.

Tyrimo duomenys rodo, kad prižiūrimo vaiko elgesiui, susijusiam su trauminių patirčių raiška, turi būti teikiamas ypač didelis dėmesys vertinant vaiko pažeidžiamumą ir

galimai reikalingą specializuotos pagalbos poreikį. Šiuo atveju itin reikšmingas visų vaiko teisių apsaugos sistemos dalyvių, dirbančių su vaiku, bendradarbiavimas siekiant, kad kuo greičiau būtų suteikta veiksmingiausia pagalba ir vaikui, ir budinčiam globotojui. Vaiko elgesys gali kelti grėsmę ir jam pačiam, ir kitiems žmonėms, todėl pagalba dėl trauminių išgyvenimų turi būti prioritutinės svarbos klausimas. Be to, itin svarbu, kad apie vaiko globos statusą žinotų ir švietimo sistemos dalyviai – visų pirma pedagogai, kad, vertindami vaiko elgesį, atsižvelgtų į jo situaciją, patirtis ir reaguotų tinkamai.

Budinčių globotojų buvo klausiama, kaip jiems, prižiūrint globojamus vaikus, pavyksta užtikrinti vaiko teisę nebūti diskriminuojamam (Konvencijos 2 straipsnis). Visi tyrimo dalyviai paminėjo, kad didžiausias iššūkis yra apsaugoti vaiką nuo diskriminacijos mokykloje. Vaikai, prižiūrimi budinčių globotojų, dažnai turi mokymosi sunkumų dėl apleistumo, dažno pamokų praleidimo ir įvairių raidos sutrikimų (Dirgėlienė ir kt., 2023). Budintys globotojai per interviu taip pat akcentavo vaikų mokymosi sunkumus ir pažymėjo, kad vaikai, turintys raidos ar emocinių sunkumų, neretai sulaukia nuvertinimo ar netiesioginio atstūmimo. Budintys globotojai susidūrė su **neigiamomis mokytojų nuostatomis dėl globojamų vaikų**: *Mokytoja po 3 val. jos neišleisdavo iš mokyklos, nes jai nesisėkdavo su pamokom, ji nespėdavo, spec. programos nebuvo <...> vaikas labai stresavo (BG2); Mokytojų požiūris į tuos vaikus, kad jei iš tėvų paimti, pijokų vaikai, tai kaip ir normalu, jeigu mokosi blogai. Jūs nurašo kaip netinkamus (BG4); Mokytojos kartas nuo karto pasako, kad jei globojamas, tai jam neįmanoma padėti (BG8). Prižiūrimi vaikai susiduria su bendraamžių patyčiomis: <...> jie išėjo į mišką ir stovėjo policija, visa klasė pradėjo iš jos šaipytis ir sakyti, kad čia tavo mamos atvažiavo policija <...> kad ji vagilė (BG2); Turėjau vaiką, kuris kakojo į kelnes <...> niekas nenorėjo nei draugauti, nei sėdėti. Kita mergaitė antrus metus liko septintoje klasėje. Ji sakė, kad neis į mokyklą <...> vis tiek ją ten žnaibė. Reikėjo pervesti į kitą mokyklą (BG7).* Tyrimo dalyvių liudijimai rodo švietimo sistemos problemas ir galbūt nepakankamą bendradarbiavimą tarp institucijų.

Budintiems globotojams sunku apsaugoti globojamus vaikus nuo **neigiamų visuomenės nuostatų**: *Diskriminacija dėl tėvų gyvenimo būdo, dėl globos, net, kartais atrodo, neįtikėtinų dalykų (GK 4); <...> ne vieną kartą esu išgirdusi, kai sako – kaip keista, aš niekad negalvojau, kad taip gražiai ir taip gerai atrodantis vaikas gali būti globojamas. Kažkoks bendras nusistatymas, kad tie vaikai turi būti kažkokie baisūs ar suluošinti, kad globoj, tai turi būt kažkokie antrarūšiai (BG6).*

Tyrimo duomenys rodo, kad su vaiko apsauga susijęs globos statusas yra prielaida patirti diskriminaciją ir švietimo institucijoje, ir visuomenėje. Tai, kad vaikas patiria diskriminaciją mokykloje, rodo, jog švietimo institucija, kaip vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos sistemos dalyvė, nepasirengusi sudaryti ugdymosi sąlygų, kurios atlieptų vaiko interesus, taigi užtikrinti, kad vaikas galėtų visiškai ir veiksmingai pasinaudoti Konvencijoje pripažintomis teisėmis, taip pat ir apsauga nuo diskriminacijos (Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, 2013).

Diskusija

Tyrimas atskleidė, kad budintis globotojas yra labai svarbus vaiko teisių apsaugos sistemos dalyvis vaiko laikinosios globos laikotarpiu. Daugiausiai nerimo ir iššūkių kelianti sritis yra vaiko sveikatos priežiūros užtikrinimas – dėl nepakankamos informacijos apie vaiko sveikatos būklę kyla vaiko sveikatos pablogėjimo rizika ar net rizika gyvybei, o jei vaikas serga infekcinėmis ligomis, nuo jo gali užsikrėsti budinčio globotojo šeimos nariai ir kiti prižiūrimi vaikai. Taip pat paaiškėjo, kad budintys globotojai stokoja informacijos apie vaiko situaciją, jo praeitį, sprendimus, susijusius su globa. Vaiko priežiūra budinčio globotojo šeimoje apima daug funkcijų, numatytų Globos centro veiklos aprašo (2025) IV skyriuje. Tam, kad jos būtų įgyvendinamos, būtina sudaryti tinkamas sąlygas ir pirmiausia suteikti informaciją, kuri yra žinoma, tačiau budinčiam globotojui kartais sunkiai prieinama. Galima daryti prielaidą, kad informacijos gavimą apsunkina budinčio globotojo statusas – jam nėra numatyta atstovavimo vaikui teisė, todėl jis ir neturi prieigos prie e. sveikatos sistemos, o gydytojai ne visada linkę pateikti informaciją. Budintis globotojas taip pat negauna informacijos apie vaiko situacijos vertinimą, kurį atlieka vaiko teisių specialistai, ir kitus vaiko ir šeimos praeities įvykius, kurie yra svarbūs sėkmingam vaiko priežiūros įgyvendinimui.

Tyrimas atskleidė budinčio globotojo veiklos sudėtingumą, kurį lemia ne tik informacijos apie vaiką gavimo trukdžiai, bet ir kiti su vaiko situacija, patirtimis ir traumuojančiais įvykiais susiję iššūkiai, kaip antai vaiko poreikių specifiskumas, jo elgesio nuspėjamumas. Patirtys ir išgyvenimai paveikia vaiko emocijas, elgesį, sveikatą, todėl budintis globotojas, kaip asmuo, esantis arčiausiai vaiko, yra itin svarbus pagalbininkas globos koordinatoriui identifikuojant vaiko ypatingus poreikius, kurie išaiškėja prižiūrint vaiką.

Dar viena išryškėjusi problema – užsitęsusi ar net įstatyme numatytus terminus viršijanti laikinoji globa, taip pat palikto naujagimio įvaikinimo procedūrų užsitęsimas. Ilgai trunkanti laikinoji globa neretai sukuria vaikui iliuzinį pastovumo jausmą naujoje aplinkoje, o perkėlimas atgal į biologinę šeimą gali būti suvokiamas kaip dar viena netektis (Trivedi, 2019). Abu šie klausimai įstatymuose reglamentuoti, tačiau kyla jų įgyvendinimo problema. Valstybės kontrolės (2022) atlikto valstybinio audito duomenimis, 27 proc. (222 iš 937 atvejų) vaikų laikinoji globa truko ilgiau kaip 12 mėnesių, dažniausiai dėl užsitęsusių teisminių procesų (Valstybės kontrolė, 2022). Valstybės institucijoms vykdant intervenciją į šeimą ir priimant sprendimus, visos vaiko teisių apsaugos sistemos veiksmai turėtų būti sutelkti į atstovavimą vaiko interesams.

Tam, kad vaikas galėtų augti ir vystytis, būtinos ne tik tinkamos, jo poreikius atitinkančios sąlygos, bet ir stabilumas. Laikinoji vaiko globa yra trumpalaikė priemonė tėvams, kad jie, padedami vaiko teisių apsaugos sistemos institucijų, išspręstų kilusias problemas. Jei vaiko grįžimas į šeimą kelia pagrįstų abejonių – tėvai nerodo noro ir pastangų spręsti problemas ir susigrąžinti vaiką, užsitęsusi laikinoji vaiko globa nėra pateisinama, nes sukuria prielaidas vaikui prisirišti prie budinčio globotojo ir jo šeimos narių, o neišvengiamas išsiskyrimas su jais vaikui tampa skausminga patirtimi. Kuo vaikas mažesnis, tuo greičiau

jis prisiriša prie kitų asmenų, todėl itin svarbu nuodugniai įvertinti tėvų ketinimus ir pastangas spręsti šeimos problemas ir, jei tėvai nededa pastangų, atsisako spręsti problemas, valstybės institucijos turėtų vadovautis geriausių vaiko interesų principu, kad būtų sudarytos sąlygos visapusiškam vaiko vystymuisi stabilioje aplinkoje.

Geriausių vaiko interesų principas turėtų būti taikomas ir tais atvejais, kai vaiko atsisakoma jam gimus. Įvaikinti leidžiama ne jaunesnius kaip trijų mėnesių nepilnamečius vaikus (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Trys mėnesiai – tai laikas, numatytas, kad tėvai galėtų pakeisti sprendimą ir apsispręsti patys auginti savo vaiką. Vis dėlto tai, kad tėvai atsisako vaiko, vaiko teisių apsaugos sistema turėtų vertinti kaip rimtą aplinkybę, kuri lemtų, kad nuo vaiko atsisakymo momento būtų pradėtos su įvaikinimu susijusios procedūros ir, tėvams nepakeitus nuomonės, sulaukęs trijų mėnesių vaikas būtų įvaikintas. Vaiko interesai turėtų būti svarbiausia aplinkybė, jos neturėtų nusverti jokios kitos aplinkybės, todėl įvaikinimo proceso vilkinimas turėtų būti traktuojamas kaip valstybės institucijų neveikimas ar veiksmų nesiėmimas, prieštaraujantis vaiko interesams.

Moksliniai tyrimai patvirtina, kad ryšių su biologine šeima palaikymas yra svarbus vaiko identitetui (Neil, 2012; Mattson, 2019). Sistemingi vaiko susitikimai su tėvais turi įtakos greitesniam vaiko susigrąžinimui į biologinę šeimą (McWey ir Cui, 2021). Globos centras, kaip vaiko atstovas pagal įstatymą, rūpinasi, kad vaikai susitiktų ir bendrautų su savo tėvais. Tyrimas atskleidė, kad siekiant užtikrinti vaikų bendravimą su tėvais kyla iššūkių ir vaikui, ir jį prižiūrinčiam budinčiam globotojui, nes kai kurie tėvai daro neigiamą įtaką vaikams. Mažesni vaikai po susitikimų su tėvais dažnai patiria elgesio pokyčių – tampa neramūs, suirzė, išsibalansavę (Ainsworth ir Hansen, 2017). Destruktyvus tėvų elgesys, pavyzdžiui, pažadų netesėjimas, kaltinimai ar net vaikų skatinimas netinkamai elgtis, sukelia vaikams papildomą emocinę žalą (Neil, 2012; McWey ir Cui, 2021). Vaikas yra pagrindinis informacijos šaltinis, kuriuo remiantis turėtų būti priimami su juo susiję sprendimai. Tokiu atveju būtina įvertinti tėvų bendravimą su vaiku, o šiuo aspektu labai svarbus budinčio globotojo vaidmuo. Per susitikimus tėvų daromą įtaką vaikams rodo vaiko reakcijos – jas pirmiausia ir pamato budintis globotojas, kai vaikas grįžta iš susitikimo su tėvais. Kai kurie vaikai nenori bendrauti su tėvais, atsisako grįžti į šeimą. Ši informacija svarbi vertinant, ar tėvų susitikimai su vaiku nekenkia vaiko interesams, ir priimant sprendimą dėl vaiko grįžimo į šeimą. Siekiant priimti sprendimą dėl vaiko grįžimo į šeimą būtina įvertinti skirtingus interesus: tėvų – susigrąžinti vaiką, vaiko – augti ir vystytis geriausius jo interesus atitinkančioje aplinkoje, todėl į vaiko nuomonės dėl (ne)noro grįžti į šeimą pagrįstumą svarbu įsiklausyti ir atsižvelgti.

Bendraavimas su vaiku yra viena iš sąlygų užtikrinti vaiko poreikius ir geriausius interesus, todėl vaiko teisės išsakyti savo nuomonę įgyvendinimas itin aktualizuojasi, kai vaikui yra paskirta globa. Tyrimas atskleidė, kad vaikai, kuriems taikoma globa, bijo arba ne visada geba išsakyti savo nuomonę. Adaptacijos laikotarpiu budinčiam globotojui svarbiausia – sukurti ryšį su vaiku, kad vaikas galėtų juo pasitikėti ir būtų galima nustatyti jo poreikius ir teikti reikiamą pagalbą. Visgi vaikai, patekę į globą, dažnai neturi patirties, kad yra mylimi ir vertinami, veikiau atvirkščiai – mano, kad yra niekam nereikalingi (Gvaldaitė,

2017), todėl jiems sunku patikėti, kad jie gali rūpėti svetimam žmogui.

Vienas didžiausių budintiems globotojams tenkančių iššūkių yra vaiko elgesio nenusipajamumas, kuris paprastai yra jo patirčių ir išgyvenimų pasekmė. Tai iš budinčių globotojų reikalauja didelių emocinių ir psichologinių išteklių. Vaiko elgesys rodo jo pažeidžiamumą ir poreikius, todėl budintys globotojai yra itin svarbus informacijos šaltinis nustatant pagalbos poreikį ir kuriant bei plėtojant globojamiems vaikams būtiną pagalbą ir paslaugas.

Tyrimas atskleidė, kad globojami vaikai patiria diskriminaciją dėl neigiamo pedagogų, bendraamžių ir visuomenės narių požiūrio. Ankstesni tyrimai (Dirgėlienė ir kt., 2023) taip pat atskleidė, kad dėl įvairių sveikatos bei raidos sutrikimų ir nenuoseklaus mokyklos lankymo šiems vaikams sunku pritapti mokykloje ir siekti rezultatų. Globojami vaikai mokykloje dažniau susiduria su nepriėmimu ir stigmatizacija, o pedagogai dėl savo išankstinių nuostatų jiems kelia žemesnius lūkesčius (Kenny, 2023). Vaiko teisė į nediskriminavimą reiškia aktyvius valstybės veiksmus siekiant užtikrinti visiems vaikams vienodas galimybes naudotis savo teisėmis, todėl švietimo sistema turi imtis priemonių, kurios iš esmės neleis-
tų pažeisti žmoniškąjį orumą ir patirti nelygybę.

Išvados

Bandydamas užtikrinti laikinai prižiūrimo vaiko teises, budintis globotojas patiria iššūkių. Siekiant sudaryti palankias sąlygas vaiko vystymuisi, susiduriama su informacijos apie vaiko situaciją ir sveikatos būklę stoka. Laikinai prižiūrimo vaiko poreikių specifiskumas apsunkina vaiko vystymuisi palankių sąlygų sudarymą, o laikinosios globos terminų viršijimas didina vaiko prisirišimą prie budinčio globotojo ir jo šeimos, be to, didina neišvengiamo išsiskyrimo traumą.

Siekiant įgyvendinti laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą, kad vaikas neprarastų ryšio su artimaisiais, vaikui sudaromos sąlygos bendrauti su tėvais, tačiau ir vaikas, ir budintis globotojas susiduria su neigiamą tėvų įtaką vaikams ir neadekvačią tėvų reakciją į vaiko priežiūrą. Vaikai išreiškia nenorą bendrauti su tėvais, o tai apsunkina susitikimų su tėvais organizavimą ir kelia sunkumų grąžinti vaiką į šeimą.

Budinčio globotojo bendravimas su vaiku yra viena iš galimybių nustatyti jo poreikius, tačiau ne visi vaikai linkę atsiverti dėl baimės ar gebėjimų stokos. Vienas didžiausių iššūkių budintiems globotojams prižiūrint vaiką yra jo elgesio nenusipajamumas, atsirandantis dėl traumuojančios patirties ir darantis žalą jam pačiam ir aplinkiniams.

Budintiems globotojams kyla sunkumų apsaugoti vaikus nuo diskriminacijos, kurią jie patiria ugdymo įstaigose dėl neigiamų pedagogų ir bendraamžių nuostatų apie globojamus vaikus. Paaiškėjo, kad apie globojamus vaikus nepalankiai atsiliepia ir visuomenės nariai.

Tyrimas atskleidė budinčio globotojo patiriamus iššūkius prižiūrint globojamus vaikus. Paaiškėjo, kad budintis globotojas neturi reikiamų išteklių tinkamai prižiūrėti vaikus, o jam būtina gauti visą įmanomą informaciją nustatant ir tenkinant vaiko poreikius, todėl rekomenduojama įvertinti vaiko teisių apsaugos sistemos dalyvių bendradarbiavimą

perduodant informaciją, kad budintis globotojas galėtų įgyvendinti jam priskirtas funkcijas, o vaiko priežiūra ir jos trukmė atitiktų vaiko poreikius ir interesus. Priimami sprendimai, susiję su laikinai globojamu vaiku, taip pat sprendimai dėl grįžimo į šeimą turi atitikti vaiko interesus, o juos reikia tinkamai įvertinti atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Rekomenduojama įvertinti budinčio globotojo vaidmenį dėl jo artimo ryšio su vaiku, jo aktyvaus dalyvavimo vertinant vaiko situaciją ir priimant sprendimą, atitinkantį geriausius vaiko interesus, galimybę.

Literatūra

- Ali-Saleh Darawshy, N. ir M. M. Haj-Yahia (2025). The Relationship Between Experiencing Childhood Abuse and Mental Health Consequences During Adulthood: Do Gender, Self-Efficacy, and Collective Efficacy Matter? *Journal of Social Service Research*, 51(4), 969–983. <https://doi.org/10.1080/01488376.2025.2468982>.
- Ainsworth, F. ir P. Hansen (2017). Understanding Understanding the Behaviour of Children in Care before and after Parental Contact. *Children Australia*, 42(1), 5–8. <http://doi.org/10.1017/cha.2016.50>.
- Ainsworth, F. ir J. C. Huefner (2025). Deinstitutionalization: a fraudulent concept and the resulting harm to child and family welfare services. *Residential Treatment for Children & Youth*, 42(1), 3–22. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2024.2424836>.
- Bujauskaitė, Ž. (2022). Budinčių globotojų fenomenas: tarp galimybių ir visuomenės lūkesčių. *Socialinio darbo patirtis ir metodai*, 30(2), 59–83. DOI: 10.7220/2029-5820.30.2.3.
- Budrienė, J. ir A. Kiaunytė (2021). Pagalba šeimai, kuriant saugią aplinką vaikui laikinosios globos metu. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 28(2), 39–61. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.28.2.2>.
- Dirgėlienė, I., A. Rimkevičiūtė ir Š. A. Ramūnė (2023). Globėjų įsigalavimo raiška savitarpio pagalbos grupėje. *Tiltai*, 90(1), 66–87. <https://doi.org/10.15181/tbb.v90i1.2519>.
- Eidukevičiūtė, J. ir V. Markuckienė (2021). Experiences of emergency foster carers in creating a child-safe environment. *Social Work: Experience & Methods / Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 27(1), 73–92. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.27.1.4>.
- Ethier, L., J. Lemelin ir C. Lacharite (2004). A Longitudinal Study of the Effects of Chronic Maltreatment on Children's Behavioral and Emotional Problems. *Child Abuse and Neglect: The International Journal*, 28(12), 1265–1278. <https://doi.org/10.1016/j.chia-bu.2004.07.006>.
- Gaižauskaitė, I. ir N. Valavičienė (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
- Genienė, R. ir J. Nedveckia. (2021). Globos centrai ir budintys globotojai: nuo projekto iki tvarios socialinės vaiko globos politikos. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 23, 68–83. <https://doi.org/10.15388/STEP.2021.38>.
- Globos centro veiklos aprašas (2018). *Teisės aktų registras*, 2018-01-19, Nr. 877, aktuali

- redakcija nuo 2025-01-01.
- Gvaldaitė, L. (2017). Priėmimas globojant vaiką: patirtis, kurianti naują kultūrą. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 14, 48–63. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2017.14.10415>.
- Gvaldaitė, L. ir S. Šimkonytė (2016). Vaikų globos namų deinstitutionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 55–73. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2016.12.9817>.
- Gudžinskienė, V. ir G. Navaitis. (2016). Įvaikinimas: deinstitutionalizacija – palankių sąlygų vaikui augti šeimoje prielaidų sudarymas. *Socialinis darbas*, 14(2), 134–147. <https://doi.org/10.13165/Sd-16-14-2-01>.
- Haahr-Pedersen, I., A. E. Ershadi, P. Hyland, M. Hansen, C. Perera, G. Sheaf, R. H. Bramsen, P. Spitz ir F. Vallières (2020). Polyvictimization and psychopathology among children and adolescents: A systematic review of studies using the Juvenile Victimization Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 107, Article 104589. 10.1016/j.chiabu.2020.104589.
- Hansen, M. ir M. Olff (2018). Child maltreatment across the lifespan. *European Journal of Psychotraumatology*, 8(7), Article 1483165. 10.1080/20008198.2018.1483165.
- Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas (2013). Bendrasis komentaras Nr. 14 „Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus“ (3 straipsnio 1 dalis). http://vta-ki.lt/lt/media/force_download/?url=/uploads/documents/docs/867_a49630eadb-97de6ff592f687817f1df.pdf.
- JT vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60-1501. <https://www.unicef.org/lt/documents/jt-vaiko-teisiu-konvencija>.
- Kaijadoo, S. P. T., K. S. Nijhof, H. Klip, A. de Weerd, A. Popma ir R. H. J. Scholte (2025). The impact of adolescent suicide on professionals in secure residential youth care. *Residential Treatment for Children & Youth*, 42(1), 23–50. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2023.2253724>.
- Kenny, K. (2023). The educational experiences of children in care across five decades: A new perspective on the education of looked after children in the UK. *Adoption ir Fostering*, 47(1), 22–39. <https://doi.org/10.1177/03085759231157415>.
- Kiaunytė, A. ir V. Lygnugarienė (2019). Vaiko globos sisteminė pertvarka kaip iššūkis socialinių darbuotojų profesionalumui: kas parodo supervizijos ir intervizijos poreikį? *Socialinis darbas ir metodai*, 23(1), 69–94. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.23.1.3>.
- Langevin, R., C. Marshall ir E. Kingsland (2021). Intergenerational cycles of maltreatment: A scoping review of psychosocial risk and protective factors. *Trauma, Violence & Abuse*, 22(4), 672–688. 10.1177/1524838019870917.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, aktuali redakcija nuo 2025-09-01 iki 2026-03-31.
- Lippard, E. T. C. ir C. B. Nemeroff (2023). The Devastating Clinical Consequences of Child Abuse and Neglect: Increased Disease Vulnerability and Poor Treatment Response in Mood Disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 180(8), 548–564. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2019.19010020>.

- McWey, L. M. ir M. Cui (2021). More contact with biological parents predicts shorter length of time in out of home care and mental health of youth in the child welfare system. *Children and Youth Services Review*, 128, 106164. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106164>.
- Mattsson, T. (2019). Constitutional Rights for Children in Sweden. Iš T. Haugli, A. Nylund, R. Sigurdson ir L. R. L. Bendiksen (Eds.). *Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries* (p. 103–119). Brill | Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004382817_007.
- Neil, E. (2012). Making sense of adoption: Integration and differentiation from the perspective of adopted children in middle childhood. *Children and Youth Services Review*, 34(2), 409–416. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.11.011>.
- Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook*. London: SAGE publications.
- Salokangas, R. K. R., F. Schultze-Lutter, S. J. Schmidt, H. Pesonen, S. Luutonen, P. Patterson, H. Graf Von Reventlow, M. Heinimaa, T. From ir J. Hietala (2020). Childhood physical abuse and emotional neglect are specifically associated with adult mental disorders. *Journal of Mental Health*, 29(4), 376–384. <https://doi.org/10.1080/09638237.2018.1521940>.
- Samson, J. A., T. R. Newkirk ir M. H. Teicher (2024). Practitioner Review: Neurobiological consequences of childhood maltreatment - clinical and therapeutic implications for practitioners. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 65(3), 369–380. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13883>.
- Soler, L., A. Segura, T. Kirchner ir M. Forns (2013). Polyvictimization and risk for suicidal phenomena in a community sample of Spanish adolescents. *Violence and Victims*, 28(5), 899–912. DOI: 10.1891/0886-6708.VV-D-12-00103.
- Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemas Lietuvoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 17(1), 24–37.
- Tanaka, S., I. Mariko ir Y. Kazue (2025). Development of a Temporary Custody Re-Entry Risk Prediction Model using Longitudinal Cohort Data in Japan. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*, 266(3), 295–303. <https://doi.org/10.1620/tjem.2024.J144>.
- Trivedi, S. (2019). The Harm of Child Removal (2019). 43 *New York University Review of Law & Social Change*, 523. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3341033>.
- Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (2025). 2024 m. veiklos ataskaita. <https://vaikoteises.lrv.lt/public/canonical/1741207566/2220/2024%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf>.
- Valstybės kontrolė (2022). Valstybinio audito ataskaita. Vaiko teisių ir interesų užtikrinimas globojant ir įvaikinant vaikus. <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/Download/4319>.
- Wanglar, E. (2025). Assessment of Child Care Institutions in India: Perspectives from Children Who Have Transitioned From Institutions. *Child & Family Social Work*, 1. <https://doi.org/10.1111/cfs.13264>.
- Winnette, P. ir L. Abramson (2025). Behavioral problems, dissociative symptoms, and empathic behaviors in children adopted in infancy from institutional and foster care in the

- Czech Republic. *Attachment & Human Development*, 27(5), 736–760. <https://doi.org/10.1080/14616734.2024.2444722>.
- Vogelsang, A. M., C. M. McGill, S. J. Caraway, C. M. Dorn-Medeiros ir R. C. Vinzant (2025). Narrative Inquiry Describing Young Adult Perspectives About Leaving Residential Treatment as a Child. *Residential Treatment for Children & Youth*, 42(1), 80–98. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2024.2315993>.
- Žydzžiūnaitė, V. ir S. Sabliauskas (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.

CHALLENGES FACED BY GUARDIAN ON DUTY IN ENSURING THE RIGHTS OF A CHILD UNDER GUARDIANSHIP (CARE)

Prof. dr. Brigita Kairienė

Larisa Valaitienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The family is considered the best environment for a child to grow and develop, so parents have the primary right to raise and educate their children and the duty to ensure safe and favorable conditions for the child's development. Parental authority is not absolute, and in cases where parents are unable to ensure the rights of the child or are acting against the child's interests, state institutions have the right to intervene in the family and, where justified, to remove the child from the family. The family environment is essential for the child's comprehensive development, therefore the state gives priority to the guardianship (care) of the child in the family environment. One form of temporary child guardianship (care) is care in a Foster Care Center, where the child is placed in the family of a professionally trained guardian on duty.

The Institute of Temporary Guardianship (care) for Children is an important part of the child protection system, providing short-term care for children while assistance is provided to parents to help them resolve the problems that prevented them from ensuring safe and appropriate conditions for the child's development and to enable the child to return to the family. The guardian on duty who provide temporary care for children have a difficult task – at any time of the day or night, they must take in a stranger, a child who has had a traumatic experience, and ensure an environment that meets their needs and interests. It is important to analyze how temporary child guardianship (care) is implemented and what is needed to improve the temporary guardianship (care) for children system, of which guardian on duty are an important part. The idea behind the study is based on the desire to find out what challenges guardian on duty face in ensuring principles of the rights of children as set out in the UN Convention on the Rights of the Child. The aim of this article is to reveal the challenges faced by guardian on duty in implementing children's rights when caring for children who have lost parental care.

In order to achieve the set goal, a qualitative research type was chosen, using a semi-structured interview data collection method. Eight guardians on duty with at least two years of experience in caring for children in temporary care and who have cared for at least two children participated in the study. Qualitative content analysis was used for data analysis, applying theoretical coding and constructing categories and subcategories. The study was conducted in accordance with the basic principles of research ethics.

The study revealed that the area that causes the most anxiety and challenges for guardian

on duty is ensuring the child's health care due to insufficient information about the child's health condition, which poses a risk to the child's health or even life. The lack of information exposes the guardian's on duty family members and other children in their care to the risk of infection. It was found that guardian on duty also lack information about the child's situation, their past, and decisions related to the child's guardianship (care). This information is necessary in order to establish a relationship with the child, understand their behavior, respond to their emotions, help them overcome difficulties, help them adapt more quickly to their new environment, ensure their emotional security, and prepare them for changes such as returning to their family or being adopted, etc.

The specific needs of children make it difficult to create conditions conducive to their development. The study revealed the complexity of the work of a guardian on duty, which is determined not only by obstacles to obtaining information about the child, but also by other challenges related to the child's situation, experiences, and traumatic events, such as the complexity of identifying the child's needs, the specificity of the child's needs, and the unpredictability of the child's behavior. Another problem that has come to light is the prolonged or even excessive duration of temporary guardianship (care), as well as the continuity of adoption procedures for abandoned newborns. For a child to grow and develop, not only are appropriate conditions that meet their needs necessary, but also stability. Temporary guardianship (care) of a child is a means and an opportunity for parents to resolve emerging problems with the help of child protection authorities, but its duration must be decided in the best interests of the child and must not exceed the duration specified by law.

The principle of the best interests of the child should also apply in cases where the child is abandoned after birth. Only children who are at least three months old may be adopted. The three-month period is intended to allow parents to change their decision and take back their child. However, the fact that the parents have abandoned the child is a serious signal to the child protection system to take immediate action to ensure the best interests of the child and to initiate adoption procedures so that, if the parents do not change their minds, the child will be adopted after three months.

In order to achieve the goal of temporary guardianship (care) – to return the child to the family so that the child does not lose contact with relatives – children are given the opportunity to communicate with their parents, but both the child and the guardian on duty are faced with the negative influence of the parents on the children and the parents' inadequate response to the care of the child. Children express their unwillingness to communicate with their parents, which makes it difficult to organize meetings with parents and raises difficulties in returning the child to the family.

Communication between the guardian on duty and the child is one way to determine the child's needs, but not all children are willing to open up due to fear or lack of ability. One of the biggest challenges for foster parents when caring for a child is the unpredictability of their behavior, which arises from the child's traumatic experiences and causes harm to themselves and those around them.

Duty guardians face difficulties in protecting children from discrimination experienced

in educational institutions due to the negative attitudes of teachers towards foster children and their peers. It has become apparent that members of society also speak unfavorably about foster children.

Keywords: *temporary child guardianship (care), children's rights, child's interests, guardian on duty.*